

Віталій Гуменюк

*заслужений юрист України, кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
ЗВО «Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, Україна,
<https://orcid.org/0000-0001-8562-4389>*

ФОРМУВАННЯ ПЕРЕДУМОВ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДАЛЕКОСХІДНОЇ РЕСПУБЛІКИ: РОЛЬ КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Анотація. Протягом століть Український народ боровся за свободу, незалежність, власну державність та суверенітет. Культурно-просвітницька діяльність українців на Далекому Сході стала важливим інституційним чинником у процесі державотворення та створення передумов для Української Далекосхідної Республіки в 1917 році. Без цього важливого напрямку діяльності неможливе існування жодної нації. Культурно-просвітницька сфера надихала українців на боротьбу за свободу, сприяла піднесенню над буденністю, рабством та матеріально-економічними труднощами. У вирі історичних змін це стало формою національної самосвідомості, відображенням багатоговкового досвіду державотворення української нації на шляху до національного самовизначення. Завдяки спадкоємності традицій української культури, де найвищого значення досягають такі соціальні цінності та духовні надбання, як соборність, демократія, толерантність, рівність, справедливість та гуманність. Аналітико-правові дослідження та аналіз культурно-просвітницької діяльності на Далекому Сході є важливим чинником державотворчих процесів та передумов утворення Української Далекосхідної Республіки, що виникали та розвивалися з давніх часів заселення українців на Далекому Сході. Переселення, часто вимушене, розпочалося ще за часів імперського варварства (р)осійського періоду царату Катерини та Петра I. Коли в крові українців топили «Коліївщину», знищували козацтво, і перші переселення царським урядом почалося ще в другій половині XVIII століття (1765-1785 роки) на території Далекого Сходу (Забайкальська, Маньчжурська, Амурська, Приморська, Сахалінська, Камчатська місцевості). Показовою в цьому контексті є теза, окреслена в третьому томі «Історії української культури», присвяченій еволюції національно-культурного процесу: козацька Україна подарувала світові цілу плеяду талановитих діячів культури та освіти – майстрів пензля і графіки, архітекторів, композиторів, блискучих літераторів,

філософів і мислителів. Високий культурний рівень українського суспільства другої половини XVII-XVIII століття зафіксували тогочасні джерела. Мандрівників і чужоземців вражали високий рівень освіченості місцевого населення, значно вищий, ніж у (р)осійській державі, організація побуту тощо. Культурно-просвітницька діяльність українців на Далекому Сході велася практично в багатьох місцях, на територіях, де компактно проживало українське населення. Саме вони, а також вікові традиції українства зумовлювали специфіку різних драматичних гуртків і театрів, освітніх і мистецько-художніх шкіл, напрямків культури, що зароджувалися і знаходили подальший розвиток і вплив на суспільні інтереси, далекосяжні напрямки і наслідки для прийдешніх часів. Слугували і залишалися тим могутнім джерельним ресурсом, що викристалізовував крізь місцеві реальності, і поширював культурні та суспільно-політичні настрої та ідеї, де виразно відображалася українська самобутність і світосприйняття, національна державотворчість. Специфічною формою української культурно-просвітницької діяльності були «Шевченківські свята», традиція влаштування яких на Далекому Сході була започаткована ще в 1909 році. Вони стають вільними загальнонаціональними масовими святами українства, мали значне освітнє і виховне значення. Широкого поширення на Далекому Сході набули українські хорові колективи народних пісень, що несли в маси національний патріотизм, самобутність думки, свободи духу.

Ключові слова: Національне державотворення, конституціоналізм, Український Далекий Схід, територія, функції, інституції, громадянське суспільство, державно-правова основа, нормативно-правові акти, законодавча діяльність.

Vitaliy Gumenyuk

*Honored Lawyer of Ukraine, Candidate of Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Theory and History of State and Law,
"University of Economics and Law "KROK",
<https://orcid.org/0000-0001-8562-4389>*

FOUNDATION OF THE UKRAINIAN FAR EASTERN REPUBLIC: THE ROLE OF CULTURAL AND EDUCATIONAL ACTIVITIES IN THE NATION-BUILDING PROCESS

Abstract. For centuries, the Ukrainian people have fought for freedom, independence, their own statehood, and sovereignty. The cultural and educational activities of Ukrainians in the Far East became an important institutional factor in the process of state-building and creating the prerequisites for the Ukrainian Far

Eastern Republic in 1917. Without this important area of activity, the existence of any nation is impossible. The cultural and educational sphere inspired Ukrainians to fight for freedom, contributed to their rise above everyday life, slavery, and material and economic difficulties. In the midst of historical changes, this became a form of national identity, a reflection of the centuries-old experience of Ukrainian nation-building on the path to national self-determination. Thanks to the continuity of Ukrainian cultural traditions, where such social values and spiritual achievements as unity, democracy, tolerance, equality, justice, and humanity reach the highest importance. Analytical and legal research and analysis of cultural and educational activities in the Far East are an important factor in state-building processes and prerequisites for the formation of the Ukrainian Far Eastern Republic, which arose and developed from ancient times of Ukrainian settlement in the Far East. Resettlement, often forced, began as early as the times of imperial barbarism of the Russian period of the reign of Catherine and Peter I. When the "Koliivshchyna" was drowned in the blood of Ukrainians, the Cossacks were destroyed, and the first resettlement by the tsarist government began in the second half of the 18th century (1765-1785) in the territory of the Far East (Baikal, Manchurian, Amur, Primorsky, Sakhalin, Kamchatka regions). Representative in this context is the thesis outlined in the third volume of "History of Ukrainian Culture" dedicated to the evolution of the national and cultural process: Cossack Ukraine gave the world a whole galaxy of talented figures of culture and education - masters of brush and graphics, architects, composers, brilliant writers, philosophers and thinkers. The high cultural level of Ukrainian society in the second half of the 17th-18th centuries was recorded by the sources of that time. Travelers and foreigners were struck by the high level of education of the local population, much higher than in the "Russian state", the organization of life, and so on. Cultural and educational activities of Ukrainians in the Far East were carried out in many places, in areas where the Ukrainian population lived compactly. It was they, as well as the age-old traditions of Ukraine, that determined the specifics of various drama groups and theaters, educational and artistic schools, cultural directions that originated and found further development and influence on public interests, far-reaching directions and consequences for future times. They served and remained that powerful source resource that crystallized through local realities, and spread cultural and socio-political moods and ideas, where Ukrainian identity and worldview, national state-building were clearly reflected. A specific form of Ukrainian cultural and educational activity was the "Shevchenko holidays", the tradition of which was established in the Far East back in 1909. They become free national mass holidays of Ukrainians, had significant educational and upbringing significance. Ukrainian choral groups of folk songs, which carried national patriotism, originality of thought, and freedom of spirit to the masses, became widespread in the Far East.

Keywords: National state-building, constitutionalism, Ukrainian Far East, territory, functions, institutions, civil society, state-legal basis, normative-legal acts, legislative activity

Постановка проблеми. Історія українського державотворення є важливою для розуміння сучасних процесів розбудови незалежної України. Проте, історія Української Далекосхідної Республіки (1917-1922) була спотворена комуністичним режимом. Важливо відновити історичну правду та дослідити державно-правові аспекти діяльності Української Далекосхідної Республіки, щоб увічнити пам'ять про боротьбу Українського народу за незалежність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню знань про Зелений Клин та феномен українського національного руху, що існував на Далекому Сході у 1917-1922 роках та став результатом національної самоорганізації місцевого українського населення, у своїх наукових публікаціях приділяли увагу українські та зарубіжні науковці: І. Багрянний, Ф. Ф. Буссе, П. Беркут, В. Кубійович, В. Кабузан, А. А. Кауфман, В. С. Ілліч-Світич, О. Мицюк, І. І. Шимонович, І. Світ, , Т. Олесіюк, А. А. Попок, Ф. Заставний, В. Черномаз, М. Новицький, І. Нам, П. Ф. Унтербергер, А. А. Меньшиков, М. Марунчак, Т. Француз-Яковець та інші.

Мета статті. Мета полягає у комплексному аналізі культурно-просвітницької діяльності українців на Далекому Сході як важливого фактору формування передумов для створення Української Далекосхідної Республіки та її впливу на процес державотворення.

Виклад основного матеріалу. Період кінця ХІХ – початку ХХ ст. став переломним етапом у національній історії Української нації та її державотворенні, оскільки формування у цей період на Далекому Сході численного компактного українського населення послужило об'єктивною основою для зародження українського суспільно-культурного життя, а суттєвий вплив на її становлення вплинули на суспільно-політичні, національно-культурні, правотворчі та державотворчі процеси, що відбувалися у даний період в Україні. Даний період характеризується розвитком процесів національного пробудження, зростання національної самосвідомості українців (р)осійської імперії, що послужило ще одним етапом державотворення та історіографії Української нації. Багато у чому вони були обумовлені процесами модернізації, що розгорнулися в даний період, одним із наслідків якої стало формування національної української інтелігенції, яка представлена переважно державними та комерційними службовцями різних установ, а також військовими, інженерами, статистиками, техніками, лікарями, вчителями, агрономами, зберігала тісний зв'язок з українським селом, з якого вона в основному походила. І в дедалі більшій частині української інтелігенції виявлявся інтерес до мови, культури українського села, що був охоронцем національних традицій та пам'яті. Саме

завдяки національній інтелігенції у цей період з'являються перші українські національні організації, діяльність яких (як орган, який виконує функції держави у процесі державотворенні) була спрямована на збереження та розвиток національної самосвідомості Української нації.

Початкові спроби національної самоорганізації українців у (р)осійській імперії започатковані у XIX ст. та пов'язані зі створенням та діяльністю перших українських національних громадських організацій, які виникли як об'єднання української інтелігенції у 1850-60-х роках та мали назву «Громади», що вели активну національно-культурну та суспільно-політичну діяльність, зазнаючи постійних переслідувань та репресій з боку влади. Їх робота на початковому етапі виявлялася в організації недільних шкіл зі спробами викладання українською мовою, виданні підручників та творів художньої літератури, організації українських концертів та спектаклів [1].

Правові акти щодо насильницьких та репресивних заходів уряду, що серйозно перешкоджало розвитку української національної культури, продовжували діяти аж до революційних подій 1905 року, внаслідок чого практично будь-які форми легальної української суспільної та культурної діяльності в (р)осії в цей період опинилися під забороною. Відсутність будь-яких організованих форм української національної діяльності серйозно перешкоджала національно-культурному розвитку Української нації і, відповідно, її державотворенню.

Однією з небагатьох поступок режиму став дозвіл у 1881 році використовувати українську мову на сцені, у театральних постановках, що дала поштовх розвитку національного театру. Інтерес до українського театру викликав до життя масу невеликих труп, діяльність яких на межі XIX-XX ст. поширилася й на Далекий Схід, де на той час виникли численні українські поселення. На своєму початковому етапі український театр носив етнографічний характер, оскільки п'єси, що виконували, переважно зображували життя українського села. Український театр користувався неймовірною популярністю, оскільки був зануреним в українську етнографію та пропонував привабливе поєднання акторської гри та музики, у зв'язку з чим у політичних умовах (ц)арської (р)осії його вплив виходив далеко за межі суто мистецьких рамок – іскри національної самосвідомості в душі багатьох українців найчастіше загорялися саме під впливом п'єс, які бездоганно виконувалися рідною мовою. Це було у той час, коли український театр залишався практично єдиною сферою національної культури.

Щодо українського театрального життя, то 1898 рік – важливий рік для професійної української театральної трупи, оскільки саме у цей рік відбулась перша згадка про її існування. Так, професійна українська театральна трупа українського артиста, режисера, антрепренера і драматурга, одного із перших організаторів театральної справи на Далекому Сході Мирославського К.П. дебютувала восени 1898 року у місті Владивостоці [2].

Окрім вказаної професійної української театральної трупи починають прибувати також трупи К. Кармелюка-Каменського, М. Каганця та інших. Водночас вперше Мирославський К.П. привіз сюди український театр ще у 1896 році, називаючи його (як зазначала одна з далекосхідних газет) «піонером української драми на Далекому Сході».

Разом з тим, робляться певні кроки з організації українського суспільного життя в Харбіні, де українське культурне життя активізувалося у період (р)осійсько-японської війни у той час, коли сюди евакуювався український гурток (який існував на станції Ляоян), на основі якого в Харбіні за музично-літературно-драматичного суспільства також утворився український аматорський гурток (на чолі з колишнім артистом трупи Мирославського К.П., Петром Українцевим), яким у 1906 році влаштовувалися українські вистави у театрі музично-літературно-драматичного суспільства «Портсмут». На базі цього гуртка 7 грудня 1907 року у Харбіні було створено Український Клуб – перша в Маньчжурії українська організація.

Зі створенням Українського Клубу українське національне життя в Харбіні набуло більш організованих форм і регулярного характеру. При Українському Клубі була відкрита бібліотека-читальня, діяв аматорський театральний гурток, який очолювався Петром Українцевим, а потім – К. Слоновською та хор під керівництвом регента харбінського Свято-Миколаївського кафедрального собору П. Машина. Незабаром як диригент хору Клубу був запрошений Степан Кукуруза – сільський учитель з Подільської губернії, засланий (ц)арським урядом до Сибіру. Він розгорнув активну діяльність, у результаті якої у 1910 році при Клубі було організовано музично-драматичний гурток «Бандура», хормейстером якого був С. Кукуруза, а режисером драматичного гуртка – М. Каганець. Під їх керівництвом гурток активно діяв упродовж понад 10 років. Як зазначав сучасник, у Клубі «ставили вистави, концерти, влаштовували вечори, великі та скромні, сімейні, читали рідною мовою книжки та журнали, вшановували письменників та композиторів, грали, звичайно, і в карти, – взагалі жили «справжньої» клубним життям» [3].

Мирославський Кость Павлович – учень одного з основоположників українського театру українського письменника, драматурга, театрального режисера й актора Кропивницького Марка Лукича, був відомий як видатний артист та автор кількох українських п'єс. Професійна українська театральна трупа Мирославського К.П. налічувала 26 осіб, серед яких грали такі артисти як Борисенко, Морозенко, Зозуля, Котляревська, Костенко, Каганець та інші, а репертуар включав традиційні для українського театру того часу п'єси етнографічно-побутового та історичного характеру. Трупа гастролювала по Далекому Сходу – від Чити і до Порт-Артура, включаючи міста Харбін та Владивосток, Амурську область. Вважалося, що враження від виконання цієї трупи було величезне [4, 5].

Разом з тим, поряд із виконанням, вагоме значення мали й національні почуття, які пробуджували українські спектаклі, нагадуючи про батьківщину.

Поява українських артистів та вільного слова нагадала Українському народу про їхню далеку батьківщину, сколихувала серця, а успіх трупи був величезний (за словами публіциста, громадського діяча, дослідника історії українських громад на Далекому Сході Світа Івана Васильовича) [6].

За словами деяких антрепренерів українського театру в Харбіні у 1930-ті роки вистави цієї трупи були надзвичайно успішними, а театр ніколи не міг вмістити усіх бажаючих.

Харбінська газета, високо оцінюючи досягнення українського театру, констатувала, що (р)осійський театр наприкінці 1903 року зазнав важких втрат, оскільки публіка не хотіла відвідувати його вистави, віддаючи перевагу українській трупі. Крім того, Харбінська газета зазначала, що «тільки український театр збирав повні зали глядачів», відносячи це на рахунок «великого кохання Українського народу до свого мистецтва».

Разом з тим, Мирославський К.П. взагалі став одним із перших організаторів (антрепренерів) постійної театральної справи на Далекому Сході. У 1905 році у Харбіні було урочисто відзначено 25-річчя його сценічної діяльності [7, С. 117, 218]. Згодом, приблизно у 1906 році, трупа Мирославського К.П. розпалася, поповнивши артистичними силами місцеві аматорські гуртки [7, С.119].

Водночас артисти К. Слоновська, П. Українців, М. Каганець, І. Морозенко пізніше самі стали організаторами аматорських театральних гуртків, які продовжили традиції української театральної діяльності на Далекому Сході у подальшому.

Отже, Мирославський Кость Павлович до 1906 тримав драматичні, опереточні та мішані трупи практично по всіх містах Далекого Сходу та Маньчжурії (зокрема, у містах Харбіні, Владивостоці, Читі, Порт-Артурі), був автором втор декількох українських п'єс, а у 1905 році на Далекому Сході урочисто відзначалося 25-річчя його сценічної діяльності.

Поряд з Мирославським К.П. ще одним відомим антрепренером був Арнольдів Іван Макарович (колишній учасник української трупи Деркача Г.О.), який стояв біля витоків далекосхідного театру (один з перших антрепренерів українського театру на Далекому Сході) та який прибув до міста Владивостока у 1902 році [7, С. 103], а вже у 1903 році привіз українську трупу з міста Хабаровська до міста Харбіну, яка мала великий успіх. Згодом Арнольдів І.М. неодноразово привозив на Далекий Схід українські трупи, розуміючи специфіку багатонаціонального далекосхідного населення [7, С.105-106].

У 1909 році в Харбіні тримав літній театр, де робив вистави місцевий Український клуб. Арнольдів Іван Макарович закінчив гімназію в Одесі, виступав на сцені у місті Кам'янець-Подільському, служив в українській трупі Г.О. Деркача.

З аматорських труп, що існували на межі XIX-XX ст., збереглися відомості про трупу, яку організував з кадрових матросів у Владивостоку наприкінці XIX ст. морський офіцер Поль (гурток моряків, який організував офіцер Поль). За участю аматорок драматичного мистецтва та дружин матросів ця трупа ставила українські п'єси, користуючись великим успіхом. Оскільки українські книги на Далекому Сході були рідкісним явищем, то усі бажаючі могли користуватись українською бібліотекою, яка була у Поля.

У місті Благовещенську також існували аматорські гуртки. Подібні аматорські театральні та хорові гуртки, які влаштовували українські спектаклі, концерти виникають у перші роки XX ст. у багатьох станціях Китайсько-Східної залізниці або Східно-цінської залізниці (Маньчжурія, Харбін, Прикордонна, Ханьдаохэци, Цицикар, Чжаланьтунь, Бухеду, Аньда тощо). У 1903 році на південній лінії дороги на станції Ляоян виник український гурток, організатором якого був Ф. Тоцький [8], у зв'язку створення якого вважається зародженням українського культурного та суспільного життя не тільки в Маньчжурії, а й загалом на азіатському континенті [9], що було характерним до першої (р)осійської революції 1905 року, яка докорінно змінила стан справ.

Разом з тим, українська трупа Товариство українських артистів під керівництвом К. Кармелюка-Каменського активно гастролювала на Далекому Сході у роки Першої світової війни. Вперше ця трупа прибула на Далекий Схід ще у 1912 році, а раніше – у 1906-1908 роках вона виступала на Кавказі та в Туркестані, а її гастролі Далекому Сході почалися у 1912 році з міст Чити і Благовещенська. У 1913 році трупа грала в містах Хабаровську, Микільсько-Усурійському, Владивостоку, Харбіні, Нерчинську, звідки подалася в Сибір і дісталася Челябінська, де її застала світова війна, що почалася, і вона знову повертається на схід [10].

У січні 1915 року вона знову гастролювала у Владивостоці, виступаючи переважно на сцені пушкінського театру, а іноді й на сцені «Золотого Рогу». За місяць гастролей було влаштовано бенефіси акторів В. Єрьоменка, М. Ласкавого та В. Горського, а на закінчення гастролей у Владивостоці пройшов бенефіс хору та танцюристів, який включав музичну картину Сабініна «На хуторі», «Досвітки в мало(р)осії», поему «на музику Давидовського і «великий різнохарактерний дивертисмент та танці». Танцями закінчувалася зазвичай більшість спектаклів. Надалі трупа гастролює в Іркутську і Читі, де вона, як і скрізь мала великий успіх у публіки, а 10 травня 1915 року починає гастролі в місті Харбіні, де виступала в літньому театрі Плоткіна в міському саду. У цей час вона налічувала у своєму складі 75 осіб, мала свій хор, балет та оркестр. У жанровому відношенні репертуар трупи був дуже різноплановим (включав опери, оперети, комедії та драми), хоча її репертуар й носив традиційний для українського театру того часу етнографічно-побутовий характер. Трупа К. Кармелюка-Каменського у лютому 1916 року

знову гастролює у пушкінському театрі у місті Владивостоці, а самі гастролі тривали до квітня 1916 року. Труппа К. Кармелюка-Каменського стала першою в історії українською труппою, яка познайомила з українським театром та українською культурою японського глядача, побувавши на гастроліях у Японії. На початку літа 1916 року вона у складі 46 осіб з великим успіхом виступала в Токіо, Йокогамі, Кобе, Камакурі та інших містах.

Японська преса багато писала про український театр, повідомляла загальні відомості про Український народ, його життя, пояснювала тексти п'єс, які український театр ставив на японській сцені. Українські артисти зустрічалися з представниками японської культури та торгових міських палат, зустрічаючи скрізь гостинність та комфортне розташування. У подальшому труппа К. Кармелюка-Каменського передбачала продовжити своє закордонне турне гастролями США, що пов'язано із натхненням успіхом гастролей у Японії [11].

Водночас, ймовірно, закордонне турне гастролями США не було здійснено, а з часом труппа виступала в Шанхаї в театрах у французькій концесії та на Вест-сайді, після чого повернулася до міста Владивостока, де у роки Першої світової війни продовжував свою діяльність і місцевий Владивостоцький Український драматичний гурток, який очолював український громадський та культурний діяч на Зеленому Клині, режисер українських аматорських вистав Мостипан Іван Леонтійович (творчий псевдонім – Левкович-Орленко), який мешкав у місті Владивостоці у період з 1911-1918 років. У цей час влаштовувалися спектаклі на користь жертв війни – біженців, сімей, що залишилися без годувальника тощо.

Українці міста Владивостока продовжували активну діяльність у рамках місцевого Товариства народних читань, членом правління якого був Мостипан І.Л., а секретарем місцевого Товариства народних читань у 1915-1916 роках був український громадський діяч Джеппо Микола Йосипович (у 1915 році – кандидат у члени правління). У 1915 році Товариство народних читань виписувало такі українські видання: журнали «Україна» (місто Київ), «Літературно-науковий вісник» (місто Львів), «Українське життя» (місто (м)осква), які незабаром були закриті владою.

Першою легальною українською організацією на території Зеленого Клину, що отримала право на діяльність, стала Владивостоцька студентська Українська Громада, утворена у жовтні 1907 року студентами-українцями місцевого Східного інституту. Виконував обов'язки режисера влаштованих Владивостоцькою студентською Українською Громадою спектаклів спершу Б. Воблий, а відтак активна її діяльність трималася значною мірою на його енергії, проте згодом на цю посаду було запрошено українського артиста І. Морозенка, який незначний період перебував у місті Владивостоці.

Водночас під його режисурою Громада грала недовго і невдовзі, після деякої перерви, в якості режисера був запрошений артист-аматор Глушко-Мова Юрій Косьмич, з приходом якого Громада почала послідовно вести культурну роботу, а саме: влаштовано виставу, присвячену річниці смерті видатного українського драматурга та театрального діяча І. Тобілевича (Карпенка-Карого) за його п'єсою «Суєта», а 21 квітня 1908 року у театрі «Тихий океан» студентською Громадою за участю місцевих аматорів було поставлено виставу з комедії І. Карпенка-Карого «Сто тисяч». Кошти від вистави спрямовано на проведення літньої практики студентів-членів Громади.

18 травня 1909 року у пушкінському театрі було поставлено п'єсу І. Тогобочного «Каїн і Авель». Разом з тим, українську театральну діяльність у цей період на Далекому Сході також вела трупа українських артистів під керівництвом Переверзева-Розсуди Йосипа Григоровича. Владивостоцька студентська Громада започаткувала традицію улаштування на Далекому Сході так званих «Шевченківських свят» – урочистих заходів, присвячених пам'яті великого українського поета Т.Г. Шевченка, які проводились у 20-х числах лютого (за старим стилем) та приурочувалися до роковин його народження та смерті. Традиція проведення «Шевченківських свят» зародилася в Україні наприкінці ХІХ ст. серед українського студентства, перетворившись невдовзі на маніфестації загальнонаціональної єдності всього Українського народу.

На Далекому Сході, як і в Україні, ініціаторами організації «Шевченківських свят» також стали українські студенти – члени Владивостоцької студентської Громади. Вперше «Шевченківське свято» відбулося у Владивостоці 25 лютого (за старим стилем) 1909 року у театрі «Золотий Ріг». Воно являло собою концерт, присвячений 48-м роковинам смерті Т.Г. Шевченка, в якому взяли участь найкращі артистичні сили та любителі міста Владивостока, у тому числі артистки Борисенко, М. Зазимовська, артисти В. Барський, Ю. Мова, а також український змішаний хор під управлінням В.П. Богуславського. Весь збір із проведеного вечора було направлено до Києва у фонд спорудження пам'ятника Т.Г. Шевченка. Таким чином, зі створенням Владивостоцької студентської Української Громади пов'язано початок організованої української громадської діяльності не лише у місті Владивостоці, а й на Далекому Сході в цілому. Саме вона започаткувала регулярний устрій на Далекому Сході «Шевченківських свят». З діяльністю Громади пов'язане й створення у Владивостоці великого українського хору під проводом Богуславського В.П., перша згадка про існування якого у місцевій пресі належить до початку 1909 року. З того часу виступи хору стали невід'ємною частиною практично всіх культурних заходів, що проводилися у місті протягом більше десяти років. Згодом довгий час хором керував М. Полетика, яке старостою був Т. Частка. У 1909 році розпорядженням міністра народної освіти було закрито Владивостоцьку студентську Українську

Громаду. Проте, незважаючи на це, ті аматори, які об'єдналися навколо неї, не припинили своєї роботи та під керівництвом Ю. Мови продовжували влаштування українських вистав: «Шевченківських свят» та інших літературно-концертних заходів. Так, у 1911 році у рамках Шевченківського вечора, присвяченого 50-м роковинам від дня смерті Т.Г. Шевченка, було поставлено 2-й акт з опери М. Аркаса «Катерина». У постановці брали участь артистки О. Вишковська, Тарасенко, артисти Ю. Мова, П. Українців, піаніст С. Радзінський, а також великий український хор під керівництвом М. Полетики. Наступного року на «Шевченківське свято» Ю. Мової було поставлено оперу М. Лисенка «Наталку-Полтавку» за участю О. Вишковської, М. Зазимівської, Ю. Мови, Ф. Свириденка, А. Печінко [12].

При цьому, слід зазначити, що у 1911 році до Владивостока прибули Водяний та І. Мостипан, які восени того ж року об'єднали українських любителів навколо щойно відкритого Народного Дому, на базі якого і продовжив свою роботу, що склався раніше навколо студентської Громади український гурток. Через війну внутрішнього конфлікту Водяний невдовзі змушений був залишити гурток та її незмінним режисером до березня 1917 року був І.Л. Мостипан. Згаданий гурток, секретарем якого був І. Антонюк, складався переважно з «інтелігенції робочого кола» [13].

Робота гуртка велася виключно на ентузіазмі його учасників, головним чином, за рахунок добровільних пожертв членів, а також коштів, що збираються за підписними листами, «пропонованим співчуваючих українському відродженню та руху» та відрахувань зі вистав, що ставилися в Народному Домі або в пушкінському театрі. Неодноразові спроби з боку членів гуртка легалізувати своє становище, отримавши дозвіл на організацію у Владивостоці Українського клубу чи іншої національної організації, зустрічали однозначно негативне ставлення з боку місцевої влади. Метою діяльності гуртка було «пристрій мало(р)осійських спектаклів у Народному Домі на користь Товариства народних читань». Ці спектаклі мали публіку надзвичайний успіх. Щоразу, коли йшла українська п'єса, театр бував переповнений у той час, як (р)осійські вистави часто йшли перед порожнім залом. Проте театральна діяльність була скоріше засобом, що сприяв розвитку національної самосвідомості місцевих українців. Водночас, в іншому поліцейському рапорті зазначалося, що метою гуртка було «повне об'єднання всіх українців, що перебувають у Владивостоці, між собою і також організація тісного зв'язку з такими ж організаціями в (р)осії і за кордоном», а також можливе ширше знайомство «з літературою виключно українською мовою, як видається в (р)осії, так і за кордоном» та спілкування рідною мовою.

У важку пору панування реакції, в умовах відсутності національної школи режисер гуртка І. Мостипан відводив українському театру і, зокрема, українським аматорським гурткам вирішальну роль у розповсюдженні

української національної самосвідомості. На зборах активістів гуртка І. Мостипан, що відбулися 21 листопада 1913 року, аналізуючи його діяльність, зазначав, що гурток «займається улаштуванням вистав, упустивши на увазі, що мета організування гуртка була ширша, а саме - розвиток у членах гуртка національно самосвідомості, вивчення найбільш нагальних українських інтересів та культурний саморозвиток».

Зважаючи на те, що українці є самобутньою нацією, вони, як вважав І. Мостипан, мають претендувати на визнання за ними їхніх національних прав і, відповідно, головною метою, до якої мають прагнути всі справжні українці, є автономія України. Основне ж завдання, яке стояло на даному етапі перед українцями Владивостока полягало, на думку І. Мостипана, у залученні якомога більшої кількості членів та отриманні дозволу на створення у місті Українського клубу. Окрім вистав, гурток приділяв велику увагу «спільній просвіті української громадськості у Владивостоці». Його зусиллями у бібліотеці Народного Дому було створено особливий український відділ, до якого виписувалися українські газети та журнали. Хоча, як зазначалося в поліцейському рапорті, «зв'язків з будь-якими українськими організаціями в європейській (р)осії або закордоном з метою об'єднання мало(р)осів у Владивостоці поки не виявлено», проте коштом гуртка виписувалася література українською мовою, що видається як у (р)осії, так і за кордоном, у тому числі єдина тоді в (р)осії щоденна українська газета «Рада».

Головним постачальником української літератури був книжковий кіоск, яким завідував В. Ткалич. Цей книжковий кіоск під назвою «Користь» мав у своєму розпорядженні ся на розі вулиць Світланської та Суїфунекою. Там можна було придбати українські книги, журнали та листівки, а також приймали передплату на всі українські періодичні видання. Загалом у 1912 році Владивосток отримувал понад 400 примірників українських газет та журналів. У зв'язку з цим київська «Рада» зазначала, що «за тієї енергії, з якою любителі працюють, можна сподіватися на значний розвиток діяльності гуртка». Крім того, розповсюдженню української літератури у Примор'ї значною мірою сприяв книжковий кіоск, який було відкрито з ініціативи В. Ткалича та Ю. Глушко-Мови у Микільсько-Усурійському напередодні Першої світової війни. Однак надалі, з початком війни, В. Ткалич змушений був довірити завідування кіоском іншим особам, внаслідок чого його діяльність занепала і він припинив своє існування.

Український гурток продовжив і традицію влаштування у Владивостоці «Шевченківських свят», які ставали помітним явищем у культурному житті міста та користувалися величезною популярністю. Ці заходи проходили зазвичай у формі урочистих вечорів, які були концерт-балом за участю кращих артистичних сил міста, як любителів, так і професіоналів. Вони приурочувалися до чергових роковин народження та смерті поета і проходили у другій половині лютого (за старим стилем).

Загалом у період до 1917 року у місті Владивостоці було проведено п'ять Шевченківських вечорів – 25 лютого 1909 року, 19 лютого 1910 року, 15 лютого 1911 року, 24 лютого 1912 року та 25 лютого 1914 року. Перший такий вечір відбувся у 1909 році у театрі «Золотий Ріг», а наступні - у приміщенні Зборів прикажчиків (пушкінському театрі). Особливо урочисто українці Владивостока відзначили 25 лютого 1914 року 100-річчя від дня народження Т.Г. Шевченка [12], незважаючи на те, що проведення подібних заходів у Києві було заборонено владою. Шевченківський вечір складався зазвичай із двох частин – концерту та балу. Концерти, у свою чергу, склалися з кількох відділень, у яких виконувались українські народні пісні та твори українських композиторів (як солістами, так і українським хором), а також декламації віршів українських поетів (Т. Шевченка та про нього). Програма концерту включала також таку специфічну форму сценічного мистецтва, улюблену публікою, як «живі картини». Після концертної частини починався власне бал, що часто затягувався далеко за північ, з танцями та різними розвагами - конкурсами на кращий жіночий народний костюм, «хором сліпців», конфетті, «летючою поштою», «кіосками в національному стилі», головним режисером цих концертів зазвичай був Ю. Мова чи артистка Борисенко.

Висновки. Культурно-просвітницька діяльність відіграла вирішальну роль у формуванні передумов для створення Української Далекосхідної Республіки. Компактне проживання українців на Далекому Сході сприяло збереженню їх традиційної культури, особливо завдяки селянству, яке оберігало мову та звичаї. Водночас, розвиток української культури в (р)осійській імперії зазнавав утисків, хоча дозвіл на використання української мови в театрі у 1881 році став важливим кроком. У 1898 році на Далекому Сході відбулася особлива подія для української культури - дебютувала перша професійна українська театральна труппа, створена Костянтином Мирославським. Цей факт засвідчив початок якісно нового етапу розвитку українського театру в регіоні. Згодом, завдяки діяльності інших театральних труп та виникненню аматорських гуртків, українська культура на Далекому Сході почала активно розвиватися, сприяючи формуванню національної ідентичності серед місцевого населення.

Наприкінці XIX - початку XX століття на Далекому Сході склалися сприятливі умови для розвитку українського національного руху, зумовлені низкою демографічних, етнокультурних і організаційних факторів. Так, значна кількість українських переселенців, які компактно проживали на Далекому Сході, створювала сприятливе середовище для збереження та розвитку національної культури. Українці, які переселилися на Далекий Схід, прагнули зберегти свої традиції, мову та культуру, що сприяло формуванню національної самосвідомості. Наявність досвіду організованої громадської та

культурної діяльності серед українців сприяла створенню культурно-просвітницьких організацій, які стали осередками національного руху.

Отже, культурно-просвітницька діяльність набула особливого значення і стала важливим фактором формування передумов для створення Української Далекосхідної Республіки, оскільки сприяла консолідації української громади, збереженню та розвитку національної культури, формуванню національної самосвідомості та активізації національного руху.

Література:

1. Енциклопедія українознавства. Загальна частина. Перевидання в Україні. Київ, 1995. С.472.
2. Гришко С.З. Театральна діяльність у Владивостоці наприкінці XIX ст. // *Культура народів Далекого Сходу: традиції та сучасність*. В., 1984. С.40.
3. Українське життя. 1916. № 10-11. С.127.
4. Світ І. Український театр в Азії // *Свобода*. 1953, 28 серпня.
5. Українство на Далекому Сході // *Нова Україна*. Календар на рік 1921-й. В., 1921. С.127.
6. Світ І.В. Український Далекий Схід. Харбін, 1934. С. 16.
7. Шавгарова А.В. Становлення та розвиток театральної культури на Далекому Сході (друга половина XIX – початок XX ст.). Дисертація кандидата історичних наук. В., 2002. С. 103, 105, 106, 117, 119, 218.
8. Тоцький Ф. Українське життя в Харбіні в минулому // *Далекий Схід*. 1938. № 3. С.45.
9. Світ І. Український народний союз Далекий Схід // Ювілейний альманах у 75-річчя УНС. 1894-1969. Джерзі-Сіті - Нью-Йорк, 1969. С.276.
10. Пам'ятна книжка Приморської області за 1916 р. С.48.
11. Гастролі українців у Японії // *Українське життя*. 1916, № 6. С.73.
12. Далека країна. 1909, 1, 22, 25 лютого; 1911, 15 лютого; 1912, 24 лютого; 1914, 23 лютого.
13. Мостипан І. Аматорський гурток у Владивостоці. // *Сяйво*. 1914. №.5-6. С. 134.

References:

1. Entsyclopedia ukrainoznavstva. (1995). *Zahal'na chastyna. Perevydannia v Ukraini*. Kyiv. S.472. [in Ukrainian].
2. Hryshko S.Z. (1984). *Teatral'na diial'nist' u Vladyvostotsi naprykintsy XIX st.*. [Theatrical activity in Vladivostok at the end of the 19th century]. *Kul'tura narodiv Dalekoho Skhodu: tradytsii ta suchasnist'*. V., S.40. [in Ukrainian].
3. *Ukrains'ke zhyttia*. (1916). № 10-11. S.127. [in Ukrainian].
4. Svit I. (1953). *Ukrains'kyj teatr v Azii* [Ukrainian theater in Asia]. *Svoboda*, 28 serpnia. [in Ukrainian].
5. *Ukrainstvo na Dalekomu Skhodi* (1921). *Nova Ukraina*. Kalendar na rik 1921-j. V. S.127. [in Ukrainian].
6. Svit I.V. (1934). *Ukrains'kyj Dalekyj Skhid* [Ukrainian Far East]. Kharbin, S. 16. [in Ukrainian].
7. Shavharova A.V. (2002). *Stanovlennia ta rozvytok teatral'noi kul'tury na Dalekomu Skhodi (druha polovyna XIX – pochatok XX st.)*. [Formation and development of theatrical culture in the Far East (second half of the 19th - beginning of the 20th century)]. *Dysertatsiia kandydata istorychnykh nauk*. V., S. 103, 105, 106, 117, 119, 218. [in Ukrainian].

8. Tots'kyj F. (1938). Ukrains'ke zhyttia v Kharbini v mynulomu [Ukrainian life in Harbin in the past]. *Dalekyj Skhid*. № 3. S.45. [in Ukrainian].

9. Svit I. (1969). Ukrains'kyj narodnyj soiuz Dalekyj Skhid [Ukrainian People's Union Far East]. *Yuvilejnyj al'manakh u 75-richchia. 1894-1969. Dzherzi-Siti - N'iu-Jork*. S.276. [in Ukrainian].

10. Pam'iatna knyzhka Prymors'koi oblasti za 1916 r. (1916). S.48. [in Ukrainian].

11. Hastroli ukraintsiv u Yaponii. (1916). *Ukrains'ke zhyttia*. № 6. S.73. [in Ukrainian].

12. Daleka okraina. (1909). 1, 22, 25 liutoho; (1911) 15 liutoho; (1912) 24 liutoho; (1914) 23 liutoho. [in Ukrainian].

13. Mostypan I. (1914). Amators'kyj hurtok u Vladyvostotsi [Amateur circle in Vladivostok]. *Siajvo*. №.5-6. S. 134. [in Ukrainian].